

FENOMENOLOGIA ÎNTÎLNIRII CU LOGOSUL

În căutarea unei mathesis universalis • Împotriva culturii de tip istoric și a somnului în cultură • Homo geometricus • Lecția istoriei: sensul de la stînga la dreapta • Excesul lui „ca și cum“ și conspirația biologicului

Discursul publicistic de dinaintea debutului editorial a fost, pentru Noica, un fel de jurnal (public) de idei, unul în care e evidentă încercarea speculativă de a „ilustra“, discursiv, viața unei idei sau ideea ca viață. *Mathesis sau bucuriile simple*, o cărticică pe care Noica o publica în 1934, cuprindea, sintetic, obsesiile de pînă atunci ale autorului, cărora le imprima o altă formă de exces, în mare parte nu atît de diferit de cel anterior: *excesul lui „ca și cum“*. Iată de ce vedem în acest prim volum al lui Noica o firească prelungire a problematicii subiacente textelor din *Ultima oră*, *Vremea* (parțial) și *Credința*. Analizînd aici *Mathesis* vom sesiza mai bine existența unei diferențe specifice discursului publicistic dezvoltat anterior de Noica, dar vom putea judeca mai adecvat și legăturile esențiale dintre ceea ce era destinat coloanelor de revistă și ceea ce rămînea, din toate aceste avataruri gazetarești, în retorta paginii de carte. Aceeași rațiune suficientă motivează exegeza pe care o vom face altor volume: *De caelo. Încercare în jurul cunoașterii și individului*, *Descartes* și *Jurnal filosofic*. Vom justifica astfel un principiu: *Omnius multitudo derivatur ab uno*.

Habent sua fata libelli! Un destin proiectat însă uneori și de forța nefastă a anturajului istoric, de conjunctura în care intră aceste cărți. Sub un atare „blestem“ au stat multe din cărțile gîndite și scrise în spațiul spiritualității românești interbelice. Se cuvine, în acest sens, să reflectăm cu luciditate la tot ceea ce înseamnă *gînd românesc* și *valoare* în cultura acestei epoci. Un sentiment al ecluzei dinspre și către Europa

a însoțit creațiile anilor treizeci și ceva (catalogate maniheic, simplist și deformativ), momente cînd starea de anomie domina structurile politice și culturale ale vremii. Agresivitatea limbajului era mai liberă ca oricînd. Autorul de mai tîrziu al *Rostirii filosofice românești*, ironizat ca făcînd parte din „ultimele genii“, ar fi reprezentat pe Isus Hristos. Idee care — să recunoaștem — nu sună deloc rău, căci Noica a fost într-un fel un Crucificat. Lucrările sale, cele de pînă la *Jurnal filosofic* (1944), trebuie, tocmai de aceea, să fie regîndite și resemnificate, dar — lucrul cel mai urgent — să fie retipărite, ceea ce a și făcut pînă acum editura Humanitas. Strategiile pot fi, desigur, diferite. Optăm și noi pentru o restituire cronologică și integrală, aceasta fiind și calea redimensionării mai întîi istorice (cea logică revenind exegezei) a metafizicii românești interbelice, a istoriei ideilor acestei etape.

S-a vorbit de o anumită criză a receptării lucrărilor lui Noica. E bine să procedăm mai întîi la cîteva delimitări: sînt vizate textele din perioada interbelică, cele *de după* sau *întreaga operă*? E necesar apoi să fie nuanțat și un alt aspect: se poate oare vorbi de criza dialogului cu o operă chiar și atunci cînd receptarea s-a produs, totuși, printr-un număr restrîns de lectori? (Creațiile filosofice nu pot avea niciodată o „priză“ de masă.) Și încă un element: care sînt însemnele unei bune receptări? Presupunem că nu vom include între ele epuizarea rapidă a cărților din librărie, sau trimiterea ostentativă la numele unui filosof, folosit ca *argumentum autoritate*, după cum nu vom confunda lectura cu asimilarea (*a-simil-are*) și nici nu vom ignora faptul că receptarea poate lua forma unui complot al tăcerii, al ne-cuvintelor: despre ceea ce nu poți vorbi încă, se cuvine să taci (pentru a avea *ce* să taci). Oricare ar fi însă viziunea noastră asupra receptării, detectarea unor maladii ale spiritului, pornind aproape exclusiv de la posibila influență a lui Noica, ni se pare inadecvată și păgubitoare prin reducționismul ei. Dacă există ontologism, etimologism, obsesia autohtonului, proliferarea eseului, acestea nu sînt „efecte“ generate numai de opera lui Noica sau a autorului lui *Sein und Zeit*. De altminteri, detractările lui Noica — după decembrie '89 — vin, cele mai multe, dinspre o ignoranță agresivă, dinspre un primitivism „modern“ care confundă organic ideologia cu *ideofagia*. Într-o stare de paupertate, ideile pot fi, cum s-a mai întîmplat de altfel, chiar mîncate (e varianta mai subtilă — dar neaoșă — a lui „noi muncim, nu gîndim“).

Cine cunoaște opera filosofului de la Păltiniș nu poate să nu constate că de la *Mathesis sau bucuriile simple* (1934) și pînă la *Scrisori despre logica lui Hermes* (1986) o aceeași Idee și-a schimbat mereu chipul și a devenit destin: *ontologia lui întru*. Noica a fost atras, încă de la începuturile reflecției sale metafizice, de marele subiect al istoriei

filosofiei. „În generația mea, se destăinuia gânditorul, au ocolit toți istoria filosofiei. Am simțit aproape ca o responsabilitate faptul de a mă ocupa cu problematica istoric-filosofică“ [1].

Mai toate lucrările scrise pînă în jurul anilor '50 sînt rolul contactului intelectual cu ceea ce Noica însuși numea în *Jurnalul filosofic* (singurele) „două mari filosofii: filosofia greacă și filosofia idealismului german: filosofia ființei și filosofia spiritului“.

Ceea ce se observă în paginile de început ale reflecției „sistematice“ ale lui Noica este o subtilă și echilibrat afirmată dorință de originalitate („poză“ ce se afirma cu obstinație și în textele publicate în reviste). Tînărul eseist încearcă să se desprindă de filosofii cu care se „logodise“ vremelnice. Crede oarecum naiv că se delimitează de profesori, de ideile lor, că nu e tutelat nici de Kierkegaard sau Nietzsche, nici de Spengler, Bergson sau Berdiaev (chiar dacă recenzează favorabil cărți ale acestuia). Nu l-ar fi „confiscat“ nimeni, cum îi mărturisea aceluiași Liiceanu, „nici Nae Ionescu aici, care pendula între logică și teologie, nici Brunschvicg în Franța [. . .], nici Hartmann sau Heidegger“. Desigur că trebuie să-i acordăm lui Noica — maturul — dreptul la retorică și la orice părere despre ceea ce crede că a fost destinul său intelectual. Oricum, dacă nu s-a lăsat „confiscat“, el a fost decisiv influențat cel puțin de profesorul — iată că a avut profesori — Nae Ionescu.

Timp de peste un deceniu, tînărul gânditor va depune eforturi să iasă „deasupra istoriei filosofiei“. Momentul decisiv va fi re-citirea, în original, a lui Platon, filosof care, odată „citit“ *alt-fel*, va fi avut într-un anume sens rolul jucat de Hume în viața lui Kant. Reîntoarcerea lui Noica la filosofia platoniană a însemnat nu „trezirea“ din vreun somn dogmatic, ci re-facerea legăturilor cu starea miracolului grecesc. Interpretările *Dialogurilor* sînt, indiscutabil, opera de maturitate, ele ne dau poate cel mai bine măsura pentru ceea ce a însemnat întîlnirea filosofului român cu metafizica altor spații spirituale; după cum constituie în egală măsură semnul cel mai fidel pe care îl are „fraternizarea“ și „despărțirea“ cu sau de autor și operă. *Mathesis* sau *De caelo* semnifica „strigătul“ — ușor învăluit de „atmosfera“ epocii — nașterii unui eseist interesant și sensibil, fascinat pînă la exces de aventura spiritului, de „dincoacele“ dătător de teme al lucrurilor. Prima carte a lui Noica s-a numărat printre operele premiate ale scriitorilor tineri needitați (alături de *Pe culmile disperării* de Cioran, *Nu* de Eugen Ionescu, la care se adăugau volumele de poezii semnate de E. Jebeleanu, Horia Stamatu, Vladimir Carnavali, Dragoș Vrînceanu). Inițiativa de a rezerva o sumă necesară tipăririi acestor autori era a sociologului D. Gusti, chiar dacă, din volumele prezentate juriului, s-a constatat „absența completă a problematicii sociale și

procentul scăzut al studiilor științifice". (Juriul — sau „comitetul celor șapte” — era format din : T. Vianu, președinte; M. Eliade, M. Vulcănescu, Ș. Cioculescu, Romulus Dianu, P. Comarnescu și Ion I. Cantacuzino. În urma unor neînțelegeri, Vianu și Cioculescu au demisionat.)

Eseistica lui Noica a atras atenția criticii încă de la apariție. *Revista Fundațiilor Regale* [2] întâmpină opul *Mathesis* . . . cu o cronică encomiastă, în care se face risipă de entuziasm și adjective admirative, semnată de Șerban Cioculescu. O cronică, după cum ne spunea Noica însuși, „strategică”, de oarecare complezență, întrucât ea este „negată” de poziția pe care a avut-o criticul față de *Jurnal filosofic* (în raport cu care va manifesta o antipatie deschisă, fără să spună cum se integrează acele notații de jurnal în desfășurarea gândirii lui Noica — v. și scrisoarea trimisă din Timișul de Jos la 12 aug. 1944, în *Dilema*, nr. 256, 19-25 dec. 1997). Ș. Cioculescu vedea în acest eseu, „cenușiu, mat, fără pocnitori asurzitoare”, un „îndreptar de gândire”; o carte de „mare decența” și care „răscumpăra” nebunia, erorile și ereziile lui E. Cioran și Eugen Ionescu, a tuturor „inepțiilor de psittacism filosofant din ultimii șapte ani de când acționează generația care a dat autenticități de tinichea și neliniști gătite de rețetă”. Și criticul conchidea că generația aceasta este „reabilitată când unul din trei reprezentanți dovedește un perfect *echilibru interior, o maturitate necronologică și o așezare ideologică definitivă*” (subl. n., I. D.).

Matca acestei cărți — care continua asceza de căutare și cucerire a Ideii operei lui Noica (Idee pe care se vede bine că o găsisse, căci altfel n-o mai putea căuta) — vine înainte de toate dinspre Descartes. Gîndul nu atît al unei *mathesis universalis* cît al unei *metode universale* l-a urmărit de atie dialectice, hegeliene), dar și cu idei-sinteză (chiar cartea va fi gîndită, mai tîrziu, în această polaritate: „De scris un Anti-Mathesis . . .”, va însemna filosoful în *Jurnal*). Pentru a urmări, însă, „dansul” dialectic și sensurile subterane ale gîndurilor de aici, pentru a depăși accentele de teribilism intelectual care le învoburează pe unele, în timp ce le luminează și înaripează pe altele, pentru a trece de laiei dialectice, hegeliene), dar și cu idei-sinteză (chiar cartea va fi gîndită, mai tîrziu, în această polaritate: „De scris un Anti-Mathesis . . .”, va însemna filosoful în *Jurnal*). Pentru a urmări, însă, „dansul” dialectic și sensurile subterane ale gîndurilor de aici, pentru a depăși accentele de teribilism intelectual care le învoburează pe unele, în timp ce le luminează și înaripează pe altele, pentru a trece de la literatură și poezie la dezvăluirea gravității meditației ce susține cartea și îi conferă o umbră de măreție, e nevoie, credem, să ne situăm dincoace de litera textului — spre a detecta temeurile — și în același timp să transgresăm dincolo de aparențele acestuia, spre a ajunge la spiritul de ansamblu,

la ceea ce are esențial cartea, care nu e, poate, în primul rînd una de filosofie.

Ceva însă ne-a îndemnat să reflectăm mai întii asupra semnificației pe care o au, pentru Noica, rîndurile ce deschid o carte. Parcă niciodată nu avem de-a face cu o „pre-față“ sau cu un „cuvînt înainte“. O atitudine care seamănă cu gestul și crezul suveranilor întru filosofie față de restul cuvintelor ce preced desfășurarea și înfășurarea gîndurilor în propoziții și idei. Adevărata „prefață“ pare să fie numai aceea care e cîtuși de puțin o introducere în textul de bază. Tocmai de aceea e nevoie să fie instructurată întregului cărții respective și nu privită drept ceva exterior. Mai mult, introducerea însăși e, uneori, un „întreg“ pe care-l poți tipări — cum a procedat și gînditorul din Königsberg — și la mult timp după carte, așa cum s-a întîmplat cu tratatul *Devenirea întru ființă*, căruia i s-au dat ulterior *Trei introduceri*. . . Prefața devine astfel nu un „blazon“, nu o conveniență sau o explicitare didactică a celor ce vor urma, ci o cale de acces către miezul lucrării. Un *cuvînt lămuritor, pre-venitor* sau post-venitor, o punte spre nivelele semantice ale textului de bază. Nimic din toate acestea, însă, în „prefața“ acestei *Mathesis*, carte ce poate fi considerată ea însăși o „introducere“ în opera lui Noica.

Aflăm, în deschiderea volumului, cîteva gînduri peste care se cuvine să nu trecem, totuși, așa de ușor. „De ce ne place să spunem lucruri pe jumătate adevărate?“ — este interogația care ne relevă dintr-un început pe cel ce căuta, hegelian, adevărul ca întreg. Se vorbește de o serie de fapte (idoli?) care împietează dreapta judecare a lucrurilor, „ceva obscur și fără formă“, ce generează nesiguranța în cercetare și face din „neliniște și pendulare un sîmbure de mistică și adevăr“. E astfel inexplicabil „felul“ cum devin oamenii apologeți „trîind și patetizînd pentru jumătățile lor de adevăr“.

Cum s-ar justifica parțiala adeziune la aceste așa-numite „jumă-tăți de adevăr“? Psihologic vorbind, prin aceea că ne place (e un fel de a zice) „să *mimăm* stările sufletești ale omului închipt de noi că spune adevărul. *Îi furăm gesticulația și retorica*, îmbolnăvind-ne de frigurile unei *sincerități îndoielnice*. De multe ori *ne lăsăm prinși*, uitînd că nu avem dreptate“ (subl. n., I. D.) Se simte aici raționalistul ce vrea să sancționeze cu blîndețe convulsiile epocii, pledînd pentru autenticitatea netrucată (nu de „tinichea“) în atitudine, pentru independența de sine și sinceritate într-o neîncetată aflare a întregului adevăr. E poziția solitară și, într-un fel, singulară pe care se situează Noica în ceea ce s-a numit „linia Descartes“ a cugetării românești. Urmînd calea lui *dicitur*, dar și a excesului dat de figura creatoare a lui „ca și cum“, opul din '34 constituia, în fond, o suită de *exerciții de re-cunoaștere* a lumii și a vieții după îndelungul exercițiu publicistic, o căutare a identității și

o încercare de a filosofa (în egală măsură cu teribilism și timiditate). Probă practică de eseu, cartea cuprinde vreo nouă rostiri *despre*: despre culturile de tip geometric; despre bucuriile simple; despre istorie; despre imposibilitatea de a face orice; despre Dumnezeu; despre omul care nu este; despre singurătate; despre problema totului și a părților; despre păcat. Prin urmare, un ansamblu de eseuri care reprezintă, într-un fel, crochiul unor dominante ale operei de mai târziu a filosofului. Meditația tînărului Noica (avea 25 de ani) se face în preajma hegelianului *das Ganze ist Wahrheit*, a autenticității gândului și a lipsei de machiaj în simțire (dimensiuni ce caracterizează, de altfel, „erezia” și „subversiunea” anilor '30). Există aici și un semn al metamorfozelor gândirii, al strategiei raționamentelor: *căderea în exces și căutarea lui*. Altfel spus: poetica gândului filosofic, mersul pînă la capăt, excesul ca metodă de filosofare. (Excesul practicat este unul în minus, un fel de *minus-cunoaștere* sau, cum aminteam, de *Grundlichkeit* — profunzime în mai multe direcții; Noica vorbește de „noul exces, noua absurditate, omeneasca noastră absurditate cu puțință”; citatele folosite în text trimit la ediția din 1934).

Mathesis [3] se deschide cu un lung eseu despre culturile de tip geometric (meditația asupra culturii, pentru filosof, era un gînd obsesiv și în ultimii ani ai vieții — v. între altele, *Modelul european al culturii*). Mai vechea propensiune pentru „cultul” matematicilor (în opera lui Noica există, subteran, un adevărat pan-matematism, el fiind, cum bine observa criticul *Revistei Fundațiilor Regale*, un „restabilizator al încrederii în structura formală, logică și matematică, a spiritului”) răzbate în aceste pagini prin ceea ce poate fi fertil gîndirii filosofice. Se conturează, încă de pe acum, o idee pivot pentru Noica: găsirea unei metode universale — preponderent logico-matematică — de judecare și interpretare a realității. El aspiră, cu un oarecare succes, la înțelegerea rafinată a valorii mijloacelor matematice, în ceea ce privește puterea lor de a descifra tainele lumii. (Același lucru îl observăm desfășurat și în studiile reunite în *Concepte deschise în istoria filosofiei la Descartes, Leibniz și Kant*: „matematicianul” Noica răbufnește îndeosebi în paginile despre autorul calculului infinitezimal, în opera căruia caută *scientia generalis*.) Tînărul filosof e atras, deocamdată, de *frumusețea formală* a vieții, în general, și a culturii, în special, frumusețe de care se întreabă cum s-o „vedem”. El vrea să privească „viu”, să „vadă” Viul (*obsesia morții* nu e de găsit niciunde și nicicînd în opera lui Noica, în întreaga lui creație, acest tragic locuind, poate, doar *omul* din ultimii ani ai vieții), inclusiv ca organism geometric sistematic. Ceea ce îl interesează în mod deosebit e, ca și la antici, *logica Viului*. Într-un spirit pitagoreic sau care ne trimite tot așa de bine la Bruno ori Poincaré, el sugerează că lucrurile se pot „pune” în formule matematice. (Mult mai târziu, în paginile despre logica lui Hermes,

filosoful ne va destăinui formalismul ca pe un drept natural al lucrurilor de a-și da singure forme, „formule“.)

Ce înseamnă, de fapt, pentru Noica, a gândi „viu“? Cum ne va spune mai târziu, chiar filosoful: „A proceda prin întreguri, nu prin părți; întrucâtva organic, nu de la simplu la complex“ (această cale inversă o va investiga și experimenta în aceleași *Scrisori despre logica lui Hermes*, unde constată că exercițiul logic pornește nu dinspre simplu spre complex, ci de la o *complexitate structurată*). A gândi „viu“ semnifică apoi: „A lăsa întregurile să reiasă din *elementul infinezimal*; a gândi deci, pînă la un punct, intuitiv: văzînd — nu făcînd, construind“ [4] (în acest element infinezimal, vom vedea, dincolo de semnele unei intuiții intelectuale, proiectul „holomerului“ din „schița“ tratatului de logică apărut în 1986). Toate acestea îi erau necesare pentru discuția asupra *timpului culturii românești*, care trebuia „mai bine lămurit“, perspectiva aleasă fiind aceea a unei așa-numite „vieți interioare“.

Încercarea de a analiza specificul culturii noastre, românismul sau romanitatea, nu poate să nu ne amintească de discursul pe aceeași temă a lui, de pildă, L. Blaga sau P. Comarnescu, dar și de ampla sinteză a lui C. Rădulescu-Motru. O primă ipoteză avansată, sprijinită de opoziția geometrie-istorie, este că „în bună parte totuși *cultura noastră e de tip matematic* și tipul acesta se opune culturii de *tip istoric*“. Mai exact, avem o cultură de tip geometric, dimensiune ce vizează nu conținutul, ci caracterele acesteia: ordinea, constructivismul și imanența. Spiritul rector al culturii românești e unul geometric, destinul ei este cel de a „geometriza“, iar idealul: unificația.

Ceea ce îl incita pe filosof era sensul culturii surprins prin raportul dintre om și aceasta din urmă, dintre știință și om, precum și prin statutul pe care-l are adevărul. Toate atari relații structurau în fapt aventura, „activitatea proprie“ a spiritului. Dincolo de iubirea pătimașă a spiritului geometric și de ceea ce am numi *raționalism antropologic*, întîlnim în acest text și propoziții învăluite într-un aer esopic („Cultura nu e decît omul însuși“; „Ca și geometria, cultura începe să se lipsească de ceea ce s-a numit realitate“; „Iată de ce, propriul vorbind, e o imposibilitate pentru conștiința noastră ca ceva efectiv nou să existe în lume“.) După cum găsim și afirmații care supralicitează, cu accente kantiene, rolul spiritului, independența sa: „Nu numai știința e în conștiință, dar moralitatea și arta sînt și ele în conștiință; iar cultura întregă nu se ține decît datorită unității pe care o dă conștiința de cultură“. Nu vom ignora grăunțele de adevăr pe care-l descoperim în partea finală a aserțiunii, după cum e bine să sesizăm și importanța pe care filosoful o acordă subiectivității umane, subiectului (activ) creator de valori, chiar dacă aceasta înseamnă cîteodată primordialitate sau, mai mult, autonomie a spiritului în raport cu viața concretă a culturii.

Constatăm, însă, de pe acum; forța speculativă a gândirii lui Noica, jubilația rafinată în jurul paradoxurilor și contrariilor, jocul semantic cu sensul cuvintelor, căi pe care se apropie de sensul culturii, de viața ei interioară și, prin aceasta, de a omului.

Însemnările despre cultură ne apar, pînă la urmă, ca un pretext pentru paginile care urmează, unde se caută „noul exces”. „Excesul” și „libertatea de a fi absurd” au făcut posibilă filosofarea la greci. Noica e aici în căutarea unui mod de filosofare specific spațiului nostru spiritual. Iar *Mathesis* . . ., de-abia din acest punct și din perspectiva deschisă de demonstrație de aici încolo, încerca să descrie „o viață interioară”, una care să fie în rezonanță cu „premisele culturii noastre”, o viață ce sugera „trăirile geometrice, retorica exterioră a noilor geometrii”. Cartea dezvăluie viața unui *homo geometricus*, unul căruia îi place „spiritul” geometriei (pe care nu de puține ori îl distilează pînă la miresmele poeziei), unde coexistă rigoarea și miracolul „formeii”; spirit care trăiește însă totodată, la fel de autentic, și extazul în fața Ideii, a ideilor ce subzistă *eidos*-ului (esența pare să aibă, la Noica, sensul pe care-l are arhaicul *veidos*: ea poate fi văzută, intuită). Ca și Dumnezeu lui Platon, tînărul filosof vrea să „geometrizeze” și să ne convingă de nostalgia lui *unu*, de faptul că idealul oricărei culturi e „unificația” dată de *Mathesis universalis*.

Descoperim în judecățile filosofului, chiar dacă își propunea să ne vorbească despre „bucuriile simple”, sau tocmai de aceea, o mare încărcătură morală. (Aceeși răsfrîngere a eticului o vom afla și în *De caelo* . . .). Dialogul cu „altul”, cu „celălalt” e condensat nu o dată în „sfaturi” despre cunoașterea de sine (prin ea, am putea să nu mai trăim viața „pe ghicite”); în „învățăture” despre comportamentul „ontologic” al omului, dojenit cu bunătate și blîndețe, dar și cu o asprime care, uneori, frizează stoicismul. Nemulțumit de „concret”, de „aici” și „individual” (cu eseul *De caelo* începe cu adevărat „reabilitarea” individului, pentru ca în formalismul logic din *Scrisori despre logica lui Hermes*, pe care nu l-a desavîrșit pe cît ar fi vrut-o, să „sfîrșească” prin a „reabilita” individualul), Noica propune — în buna tradiție platonice — apropierea de general, de „bucuriile” lui, de Idei. Iar pragmatismului ieftin să-i ia locul spiritului științific, preponderent matematic, în care „primează creația liberă, generalitatea și veșnicia”. Am văzut: în locul născutului să punem *făcutul* (că raportul dintre „făcut” și „născut” — unu cu accente vechi, testamentare — nu e atît de univoc și unilateral, ne-a spus-o, după 40 de ani de la *Mathesis* . . ., și un incitant eseu al lui Mihai Sora, *A fi, a face, a avea*, 1985, p. 123-157). Vom reține din gândurile lui Noica privilegiul acordat, din nou, subiectului activ, „făcătorul” de istorie și cultură, chiar dacă, așa

cum aflăm din alt context, nici istoria și nici cultura nu sînt lăsate numai pe seama individului. Tocmai pentru acest ins — asfixiat de „mase“ — propunea filosoful o senină și deliberată „Mathesis universalis“ a sufletescului. De aici izvora și tendința raționalistă de a face o filosofie a vieții, dar și subtilul și abia perceptibilul lirism ce se insinua uneori în judecățile despre istorie.

Alături de o mathesis „trăită liric“ [5], Noica dorește, în acest spațiu tensionat și învolburat care este istoria, să triumfe și știința ca atare. Adică: geometria, instituirea ordinii sistematice laolaltă cu luciditatea și „răceala“ acesteia. Poate și de aceea crede că este nevoie „să învățăm uitarea“, că trebuie „să sfîrșim, într-un fel, cu istoria“ (subl. n., I. D.); mai exact, să depășim acea *maladie a spiritului istoric* prin care s-a ajuns să se „caute omul în altă parte, cînd îl avea în el“. În entuziasmul său juvenil și ludic, gînditorul face, uneori, comparații mai puțin semnificative, oarecum „naive“, și — vrînd să „prindă“ *viu* adevărul istoric — sfîrșește cîteodată printr-o înțelegere metafizică și „ideologică“ a istoriei. Istoria — psihologic și „scriptic“ vorbind — are sens unic: *de la stînga la dreapta* (secolul XVIII îl privim mai la stînga celui de-al XIX-lea, Platon vine mai la stînga lui Aristotel, cauzele unui război, mai la stînga lui). Aici sta ireversibilitatea istoriei, a uneia asimetrică. „Sensul de la stînga la dreapta, aceasta este extraordinara lecție pe care ne-o dă istoria. Restul ? Restul îl găsești în orice alt cîmp de cercetări“. Iată aici și propoziția „nevinovată“ din care aceea idee — încercuită cu negru de către unii comentatori — își trage seva: „Desigur pentru că o citesc- e vorba de istorie, n. n., I. D. — pentru că o găsesc în cărți, și foile citite rămîn la stînga“. Aici își are izvorul acel unic sens al istoriei. Însă gestul acesta livresc trimitea, ironic și subtil, spre realitatea . . . de alături. Dar e bine să nu eludăm — pentru o dreaptă judecare a semnificației unui asemenea gînd — faptul că Noica *nu face aici știință*, ci literatură și eseistică. De altfel, nu puține sînt contextele în care se filosofează sub semnul *direcției* adevărului, și nu al adevărului propriu-zis, cel din urmă fiind, în viziunea autorului, „rezultat al gîndirii logice“. Cunoașterea e concepută, astfel, ca o aventură a spiritului, sfîrșită uneori nu în cunoscut, ci în *alteritate*. „Nevinovata“ idee de mai-nainte se împlinește, însă, dialectic, tot în *Mathesis* . . . , pe o pagină imediat următoare, unde aflăm că insul „nu numai că se simte solidar cu istoria, dar are conștiința clară că el face istoria, că gestul lui are perspectivă, că tot ceea ce se face astăzi durează și modifică realitatea“ (judecarea istoriei va fi continuată — dacă nu începută cu adevărat — în *De caelo*, unde întîlnim o stranie analiză a ceea ce filosoful numește: „Tirania puterilor anonime“ — v. p. 79-125).

Pentru om, cu toate acestea, istoria i se pare lui Noica irelevantă, neștiințifică (de aici invitația la o „conspirație a tăcerii împotriva-i“). Ea nu este istoria omului și nici a oamenilor, nu reprezintă pe nimeni și nimic, căci e o fabulă care ar fi putut să nu fie inventată. Adevărata istorie, cum spune și în *Adsum*, este cea care *nu* este. Absența e revelație, în timp ce oglinzile concave ale prezentei mistifică totul. Avertismentul dat acelor care falsifică istoria (în ce constă oare pericolul totalitarismului?) se strecoară blind, dar persuasiv. Așa se explică, poate, continuarea discursului din *Mathesis* . . . despre imposibilitatea de a face orice. Frica fără conținut, cea formală, frica de tot, groaza de a încerca cel mai mic lucru: iată diagrama unei stări umane, a unui exces de luciditate în fața istoriei cuprinse de delir (ce „prefață“ inspirată la *frica generalizată* ce urma să ne mutileze sufletul!). Într-un atare context vorbește Noica de diversele imposibilități: de a face bine, de a adăuga ceva la creație, de a dialoga. Discursul tinărului filosof e subtil, plin de aluzii cultural-filosofice, desfășurat, și aici, cu un evident simț al paradoxului și îndoielii metodice. Se prepară mereu ipoteze pentru continuarea metabolismului judecăților: „vreau să arăt, numai, că a dormit prea mult în noi virtutea de a întrerupe viața, de a pauza viața. Vreau să arăt că noi putem riposta creației, că putem fi dușmanii ei, dușmanii lui Dumnezeu [. . .] Omul e singura ființă care poate să *stea*. Toate curg, omul poate să nu curgă“. (E indubitabilă aici ispita „revoltei metafizice“ conceptualizată în 1951 de Camus.) Dar nu numai omul, ci și lumea pare că stă; lucrurile „nu se mai numără, se împietresc. Văd un solid mare, o lume fixă, stătătoare. Văd unul“. Așa ajunge eseistul să vorbească, logic, despre Dumnezeu (la care-l conduce aceeași foame de *unu*, care este felul lui de a fi, *ca și cum* cu adevărat ar fi); despre omul care nu este, cel ce trăiește, leibnizian, în posibilul lumilor, unul, și el, din speța celor *ca și cum* ar fi; despre problema totului și a părții (unde durerea părții este obsesia totului și unde Noica se întreabă, tot leibnizian, dacă poate casa fugi printr-o ușă. Holomerul de mai târziu, cel din *Logica lui Hermes*, îi dădea, iată, tîrcoale!). Se propunea, în fond, o nouă definiție a *ideii de experiență*, cu atât mai mult cu cît „neîntîmplarea poate da un răspuns întrebărilor noastre“. Iată de ce, observa Noica, trebuie să facem din viață un laborator în care să fie deliberat experimentate ipotezele noastre. Prin acest „salt în necunoscutul lucid“ care este *Mathesis* . . ., tinărul gînditor ne spune că, în fapt, „ideile nu trăiesc numai în plan logic, dar răspund întregului nostru sufletesc: sînt și necesitate de adevăr dar și emoție; sînt schemă și bucurie“. Iar prin cercul trecerii de la actele pure, ale geometrizării și ideatei, la actele vitale, dar și invers, se poate depăși *conspirația biologicului* din noi, refăcîndu-se viața cu desăvîrșire *de la biologic în sus* (idee reluată grav și creștinește în *Adsum*).

O discretă teamă de istoria concretă se strecoară, așadar, printre gândurile filosofului. Pentru înțelegerea obiectivă a acestora, nu trebuie să ignorăm contextul social-politic al epocii. Care era de fapt istoria-cronică a anilor '30 și ceva? Înțelegînd-o mai bine pe aceasta, vom înțelege și rostul acelei „conspirații a tăcerii“, alunecarea într-o atitudine metafizică și contemplativă în fața istoriei, inactivismul către care era împins uneori de conjunctura tendențios-ambiguă a vremii. Sînt efectele posibile ale deznădejdiei, ale dezamăgirii individului, ivite atunci cînd simte — printr-un exces de luciditate — că istoria și-a ieșit din șifini, cînd zădărnicia îl amenință, cînd va crede pentru o clipă în „imposibilitatea de a face orice“ (mai tot ce anatemiza Noica atunci ni se va întîmpla după fatidicul 1944). Rătăcirile istoriei se convertesc în rătăcirii ale subiectului, mai cu seamă cînd devenirea ei nu e controlată de acțiunea conștientă a omului. De la fatalism, cînd viața *ne* trăiește, e nevoie să fie făcut saltul spre înscăunarea conștiinței actelor noastre și stăpînirea, astfel, a rostului lor. Omul se simte responsabil de ordinea, cumiștenia și eficiența lucrurilor în care a pus ideile sale. Iar dacă e bîntuit cîteodată de „imposibilitatea de a face orice“, dar simte că răspunderii îi e consubstanțială libertatea, atunci omul fructifica, pentru el și istorie, posibilitatea de a gîndi asupra a orice.

Poate cele mai „literare“ rînduri din *Mathesis* . . . sînt cele în care speculația se exercită cu obstinație în marginile (numai ale) spiritului matematic. Visul geometrizării Viului se întreprinde de multe ori în simple exerciții ale gîndirii. Iată de ce ideile trebuie luate aici într-adevăr ca „exercițiu“ („dictat“ uneori de viața și „rezolvat“ cu . . . pathos), dar receptate și prin aromele lirice pe care le emană de multe ori raționamentele făcute eseistic. Există, de altfel, cum au observat și alți comentatori, un *Grund* poetic care întreține mai tot scrisul (*id est*: întreaga creație) lui Noica. O fericită logodnă între *poesis* și *Sophia*, dimensiune mai evidentă în scrierile autorului despre ființă sau cele care cercetează ontologia rostirii noastre filosofice. Dar aici, în *Mathesis* . . ., eseistul nu face altceva decît să elaboreze, sub zodia liricului, scurte „biografii“ ale unor idei (am zice: chiar romanțate pe alocuri). Se întinde însă și o ușoară capcană, inevitabilă, pentru pușinii exegeți care au analizat această carte: nu trebuie îngroșat „literarul“ în detrimentul „metafizicului“, al filosoficului, dar, desigur, nici invers. Căci ocolind gravitatea ideatică deloc „expusă“, precum și ludicul imanent al filosofării, făcînd abstracție de sensibilitatea poetică a autorului, de pusseurile sale de lirism (uneori gratuit, alteori pentru a asigura un „confort“ ideilor), se poate prea repede ajunge (ceea ce, în sine, nu-i nimic rău) la platonism, hegelianism etc. (adică: la a-l îndatora și împușina pe Noica).

Făcînd un fel de *fenomenologie a vieții noastre interioare* raportată la premisele culturale (prin „vivisecție“ pe realul în care exista insul cugetător), *Mathesis* . . . e în același timp și o sublimă tentativă de a descifra *sensul* vieții, al rostului omului în această trecere și petrecere. „Omenește vorbind, noi putem trăi în eternitate“. E genul proximal pentru creația umană întru care ne desfășurăm asceza, căutarea a ceea ce am găsit. Prin aceasta am putea obține dovada unei ipoteze care îl urmărește și pe Noica, și anume că ideile sînt pluridimensionale, că ele nu locuiesc numai planul logic, ci corespund, s-a văzut, „întregului nostru sufletesc: sînt schemă și bucurie“.

Recitînd paginile de început ale lui Noica, te întrebi nu numai asupra influențelor nu prea greu detectabile — dacă nu le dezvălui, ele se pot lesne ghici — ci și despre originalitatea discursului. E aici doar tentativa prin care încerca să se „despartă“ de spiritele cu care a conviețuit, despărțiri care în fond exprimă întîlniri ale esenței, singurele în măsură să ne dea noima unei despărțiri ce nu desparte, ci care individualizează. Prin felul cum ne despartim de oameni dovedim cît de mult îi îndrăgim, iar dacă vorbim riguros, și avem în vedere despărțirea a doi creatori, ea nu se poate face fără „împărțire“. Nu poate exista nici un început absolut și nici originalitate absolută, căci, cum admirabil spunea Hartmann, „nimeni nu începe cu propria sa gîndire“.

Dar efortul de singularizare e evident orientat — începînd chiar cu *Mathesis* . . . — înspre posibilitatea lui „cum e cu puțință ceva nou“. Meditația filosofică se exersează îndeosebi în spațiul unei dialectici încă speculative a raportului dintre ființă, cultură și existență. Eseistul e un cartezian modern, care nu a încetat să practice îndoiala metodică întru aflarea adevărului. Paradoxul și demonstrația antinomică; tendința de a surprinde formalul în real și de a formaliza realitatea; grandoearea marelui și mărețului spectacol care e Viața — pe care filosofia lui Noica o *tran-scrie* cu tot „ca și cum“ — ul ei; rătăcirile rațiunii și superficialitatea cunoașterii senzoriale sînt, alături de altele, dominante ale discursului ce se vrea filosofic, repere ce ne dezvăluie întîlnirea omului cu *posibilitatea și realitatea*, dorința insului de a regăsi *emoția și patima* pe care le implică adevărul. Scrisă cu entuziasm „calculat“ și proiectată parcă să incite și să contrarieze, expusă (dintr-o nevoie de confruntare cu filosofia și cu lumea) printr-un dialog tensionat de interogații și „calmat“ doar de unele răspunsuri, cartea de debut a lui Noica e, de la prima la ultima pagină, o probă a unui spirit dionisiac ce caută metodic — ca pe o compensație — seninătatea; ea este semnul neliniștii de a găsi rostul vieții interioare, deopotrivă a omului și a culturii. Un eseu în care — ca și în *De caelo* — umanul e diagnosticat în laboratorul amenințătoarei *singurătăți* a insului. O încercare de a

spulbera tirania locului comun, deșertăciunea care îl amenința pe om în dificila aventură a spiritului cunoscător. Izbăvirea, speranța ieșirii din labirintul concretului, din barbaria modernă a acestuia sînt date *prin și de* „bucuriile simple“, ale unei „Mathesis“, care, paradoxal, este una a individualului, a salvării acestuia. Ceea ce nu se poate face decît (și) prin găsirea unei *metode* universale. Un început modest și timid, unul care anunță o problematică și o orientare a stilului, semne sigure însă ale declanșării ascezei întru filosofare, marcată preponderent de *valorile intelective*, de discursul care a ales — pentru început — calea lui *dicitur*, a cunoașterii „despre“. Reflecțiile lui Noica reprezintă — pentru anii treizeci și ceva — o siglă a *deschiderii* gîndirii spre realul pe care-l vrea epurat de spasmele istoriei. Un excurs și o dovadă peremptorie a atitudinii calme, necrispate, a libertății de judecare și exprimare într-un moment în care domina violența unei ideologii anacronice (care va deveni, mai tîrziu, pentru români, un *modus vivendi!*), cînd rațiunea părea să fie captivă unui dogmatism *sui-generis*. (*Mathesis*, spunea spre finalul cronicii sale Ș. Cioculescu, „nu umilește numai pe speculanții nevrozei măsluite în spiritualitate, dar și pe poeții mistagogi traficantși ai naivității dezorientate“.)

Cu o vizibilă forță lirică, Noica rostește prin *Mathesis*, dar și prin *De caelo* (la care ne vom referi în alt context), un superb imn al Ideilor (acele „eternități care umblă printre oameni“). „Să arunci ideile în viață ca pe niște poli magnetice, care să grupeze în jurul lor tot ce e dizident pînă acum. Să distribui ca centre de homotetie, grupînd într-o aceeași ordine realitățile de același fel. Să fie fascicole luminoase peste tot. Să fie fișii de realitate, nu una singură, imensă, monstruoasă, prodigios de incalculabilă. Să calculezi . . .“. Indemnul tînărului eseist este să ne mutăm cu simțirea în landul posibilului, acolo unde putem viețui toate viețile care *nu au fost*, numai așa puțînd afla mijlocul de a „trăi“ de mai multe ori. „In locul bucuriilor regionale să instaurăm bucuriile generale, mai simple și mai vaste. In locul spiritului istoric, în care primează creația liberă, generalitatea și veșnicia“. Sintetic spus: „In locul născutului să punem *făcutul*“. Și asta într-o eternă reîncepere în care istoria se reface. Neobosita istorie — cum ironic zice eseistul — a sensului unic, cel de la stînga spre dreapta.

Dar *Mathesis* . . . era, într-un fel, și un experiment insolit. O prelungire a logicului în potență, în zona posibilului, a bogăției virtualului, a lui „ca și cum“. Noica încearcă de pe acum acest „ca și cum“: „Să facem din viața un laborator unde să experimentăm deliberat ipotezele noastre“. Viața să fie viața lui „ca și cum“, acolo unde ideile „răspund întregului nostru sufletesc: sînt și necesitate de adevăr, dar și emoție; sînt schemă și bucurie“. Numai că prelungirea aceasta a logicului prin carne, prin biologic, prin actele vitale cuprinde în ea și o contrazicere, căci insul părăsește „cercul actelor pure ale

geometrizarii și ideateiei” și intră într-un păcat „lucid, voluntar, calculat”, iar asta se întâmplă după ce a luat sfârșit acea „conspirație” a biologiei.

Mathesis . . . ascunde, sub optimismul jucat și jovial, o atitudine tragică. Răzbate în ea conștiința precarității și fragilității vieții, a limitelor ei insurmontabile, a trăirii superficiale. Noica nu poate adera la lecția lui Homer: să profiți cât poți de prezent și de tinerețe, să te bucuri fizic cât de mult poți. Sau dacă o acceptă, o întoarce pe dos, o privește melancolic și — ar vrea — detașat. Istoria, în spațiul căreia exista, nu-i îngăduia să trăiască pur și simplu, cu bucuria creștinului. Îi rămâneau credinciosului din el doar bucuriile simple ale științei, ale căutării . . .

E interesant și instructiv, așadar, de urmărit, pentru „arhitectură”, dar și pentru „arheologia” operei lui Noica, faptul cum linii magnetice și investite cu un mare capital simbolic unesc subteran începuturile reflecției metafizice ale lui Noica — îndeosebi cele din *Mathesis* . . . și, vom vedea, cele din *De caelo* — cu vultele și arabescurile jurnalului de idei răspândit în spațiul publicistic al anilor '29-'34, cât și cu meditațiile din *Jurnalul filosofic*; cum diseminările substanței ideatice, a seturilor de concepte se coagulează, pînă la urmă, în „pachete” de idei, în Ideea ce vertebreează întregul.

Note și referințe

1. Gabriel Liiceanu, *Jurnalul de la Păltiniș*, ed. cit., p. 12.
2. Șerban Cioculescu, „Operele premiate ale scriitorilor tineri needitați”, *Revista Fundațiilor Regale*, sept. 1934. Tot despre *Mathesis* . . . , apar recenzii în *Pagini literare*, iul.-aug. 1934; *Litere*, oct. 1934; Al. Dima, „Cronica ideilor”, *Gînd românesc*, 12/1934.
3. v. Constantin Noica, *Mathesis sau bucuriile simple*. Fundația pentru literatură și artă „Regele Carol I”, 1934, p. 7-25.
4. Idem, *Jurnal filosofic*, Ed. Publicom, 1944, p. 57.
5. *Ibidem*, p. 106.